

1918 ж. 10 наурызында өкімет Петроградтан жаңа астана Москваға көшірілді. БТК (ВЧК) Кремльге таяу маңдағы бұрынғы камсыздандыру компаниясы орналасқан Үлкен Лубянкаға келіп орналасты. Осы жерде ол – ГПУ, ОГПУ, НКВД, МГБ, КГБ – деген аттармен орын тепкен еді.

1918 жылдың наурызында алты жүздей чекистерден тұратын БТК-тің штаты шілде айына таман екі мың адамға (ерекше отрядты есепке алмағанда өсті). Салыстырмалы түрде айтар болсақ, бүкіл елдегі жергілікті кеңестер ісімен айналысатын Ішкі істер халкомы бар-жоғы дәл осы кезде төрт жүз адамнан тұратынын ескерсек, жоғарыдағы сан аса зор болып табылады.

Бұдан шығатын қорытынды неде десек, билікті өз қолына жинап алған большевиктік элиталық топ өзіне қарсы тұрған көпшілік қауымды «айтқанына көндіріп, айдағанына жүргізу» үшін – зорлықшыл, күштеуші аппараттың штатын ұлғайта беруге тиіс болды.

1. *Стефан Куртуа, Никола Верт, Жан-Луи Панне, Анджей Пачковский, Карел Бартошек, Жан-Луи Марголен. Черная книга коммунизма. Преступления, террор, репрессии / Пер. с фран.-М.: Три века истории, 1999. – 768 с.*
2. *Пер Альмарк. Открытая рана // Известия. 1997. 30 октября. № 207.*
3. *Бұл да сонда, 36 бет.*
4. *Бұл да сонда, 79 бет.*
5. *Стефан Куртуа, Никола Верт және т. б. ..., 42*
6. *Бұл да сонда, 42 бет.*
7. *Боданов Ж.К. Приговор истории: не виновны.- Алматы: Ғылым, 1998. – 110 с.*
8. *Бұл да сонда, 64 бет.*
9. *Мельгунов С.П. Красный террор в России.- М., 276 с. (С. 64).*
10. *Ленин и ВЧК сборник документов (1917-1922). - М., 1975. 360 с. (С. 27).*
11. *Мельгунов С.П. 227 бет.*
12. *Ленин В.И. ШТЖ. 35 т. 311 б.*

Резюме

В данной статье рассматриваются негативные последствия репрессивной политики советской власти в Казахстане. В 20-30 гг. прошлого столетия тоталитарный режим власти игнорировал права и свободы своих граждан, грубо нарушал законы, кто высказывал свое мнение, к тем применялись карательные меры.

Summary

In given article it is considered negative consequences of a repressive policy of soviet authorities of Kazakhstan. In 20-30 the totalitarian mode of the power ignored the rights and freedom of citizens, roughly broke laws, were published decrees to those who stated the separate opinion, retaliatory measures were applied.

1926-1959 жж. ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ДАМУЫ (ОҚОММ құжаттары негізінде)

М.Б.Мейірбеков –

«Сырдария» университетінің «Отан және шетел тарихы» кафедрасының аға оқытушысы

Қазақстанның оңтүстік өңірі халқының кеңестік кезеңде өсіп-өнуіне кеңес үкіметі басшыларының жүргізген ұлт саясаты да әсерін тигізбей қоймады. Өлке халқының ұлттық құрамында өзгерістер байқалды. Өйткені, кеңестік жүйе басшылары әртүрлі науқаншылдық жоспарларды желеу етіп, еліміздің барлық облыстарына өзге ұлттың өкілдерін көптеп көшірді. Соның салдарынан жергілікті халықтың үлесі азайып, олардың пайыздық көрсеткіші басымдық танытты.

Өзге ұлт өкілдерінің қоныстанған өңірлерінің бірі – Оңтүстік Қазақстан облыстары еді. Бұл аталған аймақтың қоныстанған халқын демографиялық тұрғыдан қарастыру үшін облыстық мұрағат қорларының құжаттарын қарау қажет екендігі белгілі. Солай дей тұрсақта, мұрағат құжаттары ғылыми айналымға толықтай тартыла қойған жоқ. Мәселен, облыстық мұрағатта санақ материалдарының кейбір мәліметтері, әкімшілік-территориялық бөліністер, халықтың ұлттық құрамы, білім деңгейі, табиғи өсім, механикалық қозғалыс және халық шаруашылығы, әлеуметтік жағдайынан мәлімет

беретін құжаттардың негізінен бірқатары осында сақталған. Сондықтан, ондағы деректерді зерттеу жұмысына пайдалану тақырыптың маңыздылығын арттырып, күрделі шешімін табуы тиіс мәселелердің жан-жақты ашылуына мүмкіндіктер береді.

Аталған өңір халқының әлеуметтік-демографиялық дамуынан мәліметтер беретін Оңтүстік Қазақстан облыстық мемлекеттік мұрағатының қорларында мынандай нақты құжаттар тізбесі бар:

- 1) 121-қор (Оңтүстік Қазақстан облысының әкімшілік-аумақтық бөліністері).
- 2) 393-қор (Сырдария губерниясының статистикалық бюросы 1918-1928 жж.).
- 3) 709-қор (Шымкент облыстық статистика басқармасы 1932-1965 жж.).
- 4) 709-қор (Оңтүстік Қазақстан облысының статистика басқармасы 1940-1987 жж.).

1927 жылдың соңы мен 1928 жылдың басында Қазақстанның әкімшілік-аумақтық құрылымындағы өзгерістер елді жалпы әкімшілік-құрылымдық аудандастырудың бір бөлігі болатын.

Республикадағы жаңа әкімшілік-аумақтық құрылым жобасы бойынша губерния, уез, болыстар таратылып, үш сатылы: округ, аудан, қала, село, ауыл жүйесі енгізілді. Бұл жерде жалпы ортақ шаруашылық және аумақтық экономикалық тиімділігін қамтыған округ, белгілі нүктелерге, айналадағы байланыс және транспорт құралдарын оңтайлы пайдалану сияқты маңызды факторлар ескерілді.

Қазақстанның оңтүстігінде округтерді ұйымдастыруда суландыру, суды пайдалану мәселелері қаралды. Іс жүзінде суландыру, суару жүйелерін есепке алу және оларды дамыту мәселелері де алдыңғы кезекте тұрды. Әкімшілік-аудандық аудандастыру жобасын жан-жақты дайындықтан кейін 1928 жылы 17 қаңтарда Қазақ АКСР-і Орталық Атқару комитетінің 6 шақырудағы 2 сессиясы бекітті. Қазақстан аумағында губерниялық бөліністің орнына 13 округ, 180 аудан құрылды.

Оңтүстік Қазақстан облысының әкімшілік-аумақтық бөліністерінің қалыптасуына түрткі болған үкімет қаулылары мен қарарлары мұрағат қорларында сақталған. Енді солардың бірқатарын тізбелеп көрсек: 1928 жылы 17 қаңтарда Сырдария округі құрамына БАОК-ның шешімімен 21 аудан беріліп құрылды. Одан кейін 1932 жылы 11 қаңтарда ҚазКСР-і ОАК Төралқасының облыстық төменгі аудандастырылуы туралы қаулысы және 1-2 ақпандағы Бадам ауданын құру мен Шымкент ауданын тарату туралы қаулысы шықты /1/. 1935 жылы Оңтүстік Қазақстан облысының атқару комитеті Жалғызбағаш ауылдық кеңесін Түркістан ауданынан Арыс ауданына беру туралы №33 қаулысы және 23 қазанда облыстық Төралқа шешімімен Ленгер мен Сайрам ауданының әкімшілік-аумақтық бөлінісі туралы №442 қаулысы шыққан /2/. Облыстық мұрағат құжаттарына қарағанда жыл сайын шығарылған шешімдер мен қаулылар аудандардың құрамы, бөліністерінің өзгеруіне себепші болған. 1936 жылы 29 мамырда БОАК Төралқасының шешімімен Мақтаарал ауданының Асықата ауылдық кеңесін құру туралы қаулысы шықты /3/. 1937 жылы ОАК Төралқасының 31 наурыздағы Мақтарал ауданының әкімшілік-аумақтық бөлінуі туралы қаулысы қабылданды /4/. 1938 жылы 14 қаңтарда Оңтүстік Қазақстан облыстық атқару комитеті Төралқасы орталығы Шымкент қаласында орналасқан Шымкент ауылдық ауданын ұйымдастыру туралы қаулысы және осы жылдың 9 ақпанында облаткомның Төралқасы облыс құрамындағы Қызылорда, Қазалы, Қармақшы және Жанакорған аудандарын Қызылорда облысына беру туралы қаулысы шықты /5/. Демек, әкімшілік-аумақтық бөліністер әр жылдарда бұйрықтар арқылы жүзеге асқандығын байқаймыз. 1939 жылы 16 қазанда Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының Фрунзе ауданын құру туралы және Сарыағаш, Фрунзе аудандарын құру туралы Жарлығы шықты. Ал, 1940 жылы 10 қарашада Қазақ КСР-і Жоғарғы Кеңесі Төралқасының Киров ауданын құру туралы Жарлығы шықса, 1944 жылы 8 мамырдағы Қазақ КСР-і Жоғарғы Кеңесі Төралқасының Ильич ауданын құру туралы қаулысы қабылданды /6/. 1948 жылы 7 шілде Қазақ КСР-і Жоғарғы Кеңес Төралқасының шешімімен Шымкент қаласындағы Орталық, Зауыт және Теміржол аудандарын тарату туралы қаулысы шыққан болатын. 1951 жылы 31 қаңтарда Оңтүстік Қазақстан облыстық атқару комитетінің Қызылқұм ауданының орталығын Шардара ауылынан «Мақтаралға» көшіру туралы шешімі және 20 мамырда Киров ауданының Жаңадала және Андреев ауылдық кеңестерін құру туралы Жарлығы шықты /7/. 1954 жылы 27 сәуірде Қазақ КСР-і Жоғарғы Кеңесі Төралқасының Қызылқұм ауданының Шардара ауылдық кеңесін Мақталы ауылдық кеңесі етіп қайта құру туралы және 15 шілдедегі облыс аудандарының әкімшілік-аумақтық бөлінісіндегі өзгерістер туралы Жарлығын қабылдады /8/. 1955 жылы 1 тамызда Қазақ КСР-і Жоғарғы Кеңесі Төралқасының Түркістан ауданының Қантағы және Мырғалымсай жұмысшы поселкелерінен Кентау қаласын құру мен оның бағынысына Ащысай жұмысшы поселкесін беру туралы қаулысы қабылданды /9/.

1956 жылы 13 қаңтардағы Қазақ КСР-і Жоғарғы Кеңесі Төралқасының Бостандық ауданын Өзбек КСР-нің құрамына беру туралы жарлығы шықса /10/, осы аталған жылдың 9 наурызында

Қызылқұм және Киров аудандарын Киров ауданы, Түркістан және Фрунзе аудандарын Түркістан ауданы етіп бекіту туралы Жарлығы шыққан еді /11/.

1957 жылы 14 қаңтарда КСР Жоғарғы Кеңес Төралқасы Мақтаарал ауданының Велико-Алексеевский поселкелік Кеңесін құру, Түлкібас ауданының Дауан ауылдық кеңесін тарату туралы және 17 қаңтарда Киров ауданының Андреев ауылдық кеңесін Абай ауылдық кеңесі етіп, қайта атау, Түркістан ауданында Калинин ауылдық кеңесін құру туралы бұйрығы шықты /12/.

1958 жылы 17 қаңтарда Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасы Түркістан ауданында Калинин ауылдық кеңесін құру және 27 наурызда Калинин ауылдық кеңесінің орталығы Калинин атындағы ұжымшардың орталық усадьбасынан, Жуалы кеңшарының орталық усадьбасын көшіру туралы Жарлығы қабылданды. Одан кейін оңтүстік өңірге қатысты өзгерістер 1959 жылы 22 мамырда Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасы Ильич ауданының орталығын Ильич поселкесінен Жетісай поселкесіне ауыстыру туралы Жарлығы шыққан болатын. Сонымен қатар, 6 қазандағы Қазығұрт және Пролетар ауылдық кеңестерін Қазығұрт ауылдық кеңесі етіп біріктіру, Георгиев ауданы Қазығұрт ауылдық кеңесінің орталығын Ұйымшыл ауылынан Сұлтанрабат ауылына көшіру, Георгиев ауданының Сайрамсу ауылдық кеңесін тарату, Созақ ауданының Энгельс ауылдық кеңесін құру туралы Жарлығы қабылданды /13/.

Оңтүстік Қазақстан облысының мемлекеттік мұрағатында 1939 жылдың санақ мәліметтері де кездеседі. Ондағы мәлімдеме бойынша халықтың ұлттық құрамы мынандай: Түркістанда барлығы – 73750, орыстар – 17637, қазақтар – 43563, украиндар – 3105, өзбектер – 24678, татарлар – 1967, тәжіктер – 61, немістер – 194, кәрістер – 79, басқалары – 2489 адамды құрады. Фрунзе ауданында барлығының саны – 20023 адам болса, Созақ ауданында барлығы – 16300, орыстар – 1481, қазақтар – 11285, украиндар – 470, өзбектер – 2310, татарлар – 69, тәжіктер – 2, немістер – 21, кәрістер – 16, басқалары – 646 адам болды. Ал, Шәуілдірде барлығы – 27793, орыстар – 2836, қазақтар – 22749, украиндар – 627, өзбектер – 451, татарлар – 123, тәжіктер – 23, немістер – 72, кәрістер – 45, басқалары – 867 адам еді.

Шаян ауданында барлығы - 30405, орыстар – 4482, қазақтар, украиндар – 2450, өзбектер – 56, татарлар – 236, тәжіктер – 8, немістер – 94, кәрістер – 246, басқалары – 1170 адам. Арал ауданында барлығы – 52586, орыстар – 10196, қазақтар – 30091, украиндар – 2595, өзбектер – 4165, татарлар – 823, тәжіктер – 643, немістер – 166, кәрістер – 592, басқалары – 3315 адам болған. Сондай-ақ, Бостандық ауданында барлығы – 63171, орыстар – 14546, қазақтар – 13253, украиндар – 2468, өзбектер – 17415, татарлар – 1429, тәжіктер – 8679, немістер – 279, кәрістер – 550, басқалары – 4542 адамды құрады. Сайрам ауданында барлығы – 43841, орыстар – 7691, қазақтар – 6679, украиндар – 3146, өзбектер – 23817, татарлар – 591, тәжіктер – 25, немістер – 142, кәрістер – 289, басқалары – 1461 адам екендігі көрсетілген. Арыста барлығы – 55695, орыстар – 12708, қазақтар – 36457, украиндар – 3101, өзбектер – 510, татарлар – 850, тәжіктер – 18, немістер – 239, кәрістер – 224, басқалары – 1583 адам екен. Жуалыда барлығы – 32733, орыстар – 12708, қазақтар – 13696, украиндар – 8554, өзбектер – 116, татарлар – 190, тәжіктер – 13, немістер – 692, кәрістер – 791, барлығы – 1638 адамды құраса, Қаратас ауданында барлығы – 33204, орыстар – 4219, қазақтар – 23800, украиндар – 1098, өзбектер – 1784, татарлар – 370, тәжіктер – 13, немістер – 986, кәрістер – 289, басқалары – 645 адам. Ильичевкада барлығы – 17446, орыстар – 6749, қазақтар – 37708, украиндар – 1133, өзбектер – 770, татарлар – 679, тәжіктер – 146, немістер – 261, кәрістер – 229, басқалары – 3780 адамдық көрсеткіште болды.

Киров ауданында барлығы – 23227 адам тіркелген. Ленгір ауданында барлығы – 47577, орыстар – 12003, қазақтар – 22010, украиндар – 7589, өзбектер – 3209, татарлар – 562, тәжіктер – 7, немістер – 63, кәрістер – 449, басқалары – 1685 адам саны көрсетілген. Сарыағаш ауданында барлығы – 43956 адам болды. Келес ауданында барлығы – 27031, орыстар – 12339, қазақтар – 46354, украиндар – 2527, өзбектер – 2523, татарлар – 1503, тәжіктер – 117, немістер – 2326, кәрістер – 243, басқалары – 3055 адамды құраса, Түлкібаста барлығы – 48887, орыстар – 1346, қазақтар – 21921, украиндар – 94738, өзбектер – 1071, татарлар – 501, тәжіктер – 12, немістер – 196, кәрістер – 853, басқалары – 1433 адам еді. Шымкент ауданында барлығы – 22128, орыстар – 3586, қазақтар – 11251, украиндар – 1089, өзбектер – 5374, татарлар – 247, тәжіктер – 2, немістер – 47, кәрістер – 86, басқалары – 446. Шымкент қаласында барлығы – 74421, орыстар – 36675, қазақтар – 9738, украиндар – 7729, өзбектер – 12438, татарлар – 3179, тәжіктер – 52, немістер – 285, кәрістер – 1050, басқалары – 3275 адам екендігі анықталған. Бұл санақ материалдарының жариялаған облыстық статистика басқармасының бастығы Чернышев пен Статист қызметкер Ногина екендігі көрсетілген /14/. Демек, 1939 жылғы Бүкілодақтық санақ мәліметтерінің толықтай болмаса да, осындай мәліметтер кездеседі. Келтірілген деректерден ұлттық құрамға байланысты үлес салмағы мен пайыздық көрсеткішін байқаймыз.

Мұрағат материалдарына қарағанда ауыл және қала халқының саны жөнінде де мәліметтер бар. Мәселен, Оңтүстік Қазақстан статистикалық басқармасының қызметкері Хонақбаева 1947 жылдың 1 қаңтарында берген мәлімдемесінде төмендегідей халық санын көрсеткен: Арыс ауданында – 14528, ауылда – 27029, барлығы – 41552 адам. Бостандық ауданында – 13812, ауылдарында – 35884, барлығы – 49696, Георгиевскийде ауылдарында – 77257, барлығы – 37357, Жуалыда барлығы – 25541 адам болды. Ильичевскийде 21699, ауылда – 13203, барлығы – 34902 адам. Қаратастың ауылында барлығы – 24208 адам болса, Келестің ауылдарында барлығы – 16828 адам болды. Қызылқұмның ауылдарында барлығы – 10246 адам. Кировтың ауылдарында – 9232 адам болса, Макта-Арал ауылдарында барлығы – 21207 адам екен. Сайрам ауылдарында – 39213 адамды құраса, Сарыағаш ауылында – 311038 адам болды. Созақ ауылдарында – 14290. Түркістан ауданында – 58700, ауылдарында – 15904, барлығы – 74004 адам. Түлкібас ауданында – 9800, ауылында – 38770, барлығы – 48570 адамды құраса, Фрунзенің ауылдарында – 11735 адамды құрады. Шаян ауданында – 1394, ауылдарында - 23138, барлығы – 24532 адам болған. Шымкент ауданының ауылдарында – 19670, барлығы – 19670 адам тіркелген. Шәуілдір ауылдарында – 14419, Ленгір ауданында – 14299, облыс бойынша қала халқының саны – 219049, ауыл - 428907, барлығы – 647956 адамды құрады /15/. Бұл көрсетілген мәліметтерден шығатын қорытынды өңір халқының әлеуметтік-демографиялық дамуына қатысты материалдарды нақты деректер ретінде пайдалана отырып, ғылыми еңбек жазуға болатындығында.

1. ОҚОММ 121-қ, 1-т, 23-іс, 26-н.
2. ОҚОММ 121-қ, 1-т, 389-іс, 473-н.
3. ОҚОММ 121-қ, 1-т, 1659-іс, 26-н.
4. ОҚОММ 121-қ, 1-т, 609-іс, 11-н.
5. ОҚОММ 121-қ, 4-т, 97-іс, 7-н.
6. ОҚОММ 121-қ, 1-т, 122-іс, 8-н.
7. ОҚОММ 121-қ, 3-т, 304-іс, 5-н.
8. ОҚОММ 121-қ, 8-т, 48-іс, 191-192-нн.
9. ОҚОММ 121-қ, 12-т, 371-іс, 2-н.
10. ОҚОММ 121-қ, 8-т, 281-іс, 2-н.
11. ОҚОММ 121-қ, 8-т, 107-іс, 8-н.
12. ОҚОММ 121-қ, 25-т, 93-іс, 17-н.
13. ОҚОММ 121-қ, 1-т, 415-іс, 59-60-нн.
14. ОҚОММ 709-қ, 2-т, 694-іс, 32-33-нн.
15. ОҚОММ 709-қ, 2-т, 707-іс, 19-н.

Резюме

В статье рассмотрено административно-территориальное деление и демографическое развитие региона по материалам архива Южно-Казахстанской области (20-50-х XX века).

Summary

This article is about an administrative – territorial division and social-demographic development of South Kazakhstan regions according to the archives in the 20-50 years in the XX century.

КАДРОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ НЕФТЯНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ КАЗАХСТАНА В 50-80-е годы XX века

Ш.У.Ахметова–

соискатель Актюбинского государственного педагогического института

В настоящее время Республика Казахстан является одной из наиболее влиятельных государств на мировой арене, принимающего активное участие в решении многих важнейших проблем современной экономики и политики. Известно, что нефтегазовая отрасль Республики Казахстан имеет более чем столетнюю историю. Республика обладает достоверными разведанными запасами нефти и газа, а также прогнозными ресурсами, являющимися надежной основой для дальнейшего развития нефтегазового комплекса. Доказанные запасы нефти страны на начало текущего столетия составили 21